

ЗА МЕЖДУКАТЕГОРИАЛНИТЕ ВРЪЗКИ НА МОРФОЛОГИЧНОТО РАВНИЩЕ¹

Доц. д-р Красимира Алексова

СУ “Св. Климент Охридски”, Катедра по български език

ON CROSSCATEGORIAL RELATIONS ON THE MORPHOLOGICAL LEVEL

A number of important concepts pertaining to crosscategorical relations on the level of morphology receive specific consideration in the paper, such as interdependence, interrelation, interaction and intercausation. The latter terms refer to the variegated relations between categories often not differentiated. The relations and interaction between morphological categories are discussed as phenomena of the paradigmatic axis generating from the combination of categorical attributes. Illustrations come mainly from Bulgarian while making a point to the key typological aspects of the problem under consideration.

I. Въведение

Междукатегориалните връзки в езиковата система представляват една обширна сфера на изследователски интерес, която обхваща на всички езикови равнища онези сектори, в които се наблюдава взаимодействие между признаци на различни категории. Обектът на настоящата работа е органичен до взаимозависимостите между граматическите категории на морфологичното равнище. Основната задача на изследването включва изясняване и конкретизиране на някои основни понятия в тази сфера, като примерите са предимно от българската морфологична система, тъй като настоящата работа е част от по-обширно изследване на взаимодействието между категориите в съвременната българска глаголна парадигма.

Взаимодействието между категории в езиковата система е тема, която интересува както изследователите на отделни езици (напр. Ярцева 1975; Пупынин 1990; Сопряженост глагольных ... 1990, Ницолова 2003), така и езиковите типолози (напр. Храковский 1990, Межкатегориальные связи ... 1996, Грамматические категории ... 2003), като най-силен е интересът към морфологичното равнище. Проблемите на междукатегориалните връзки в граматиката се разглеждат от гледна точка на няколко лингвистични направления и школи, обясняващи по различен начин както причините за липса или за наличие на взаимодействие между

---

¹ Статията е под печат в юбилеен сборник в чест на 65-тата годишнина на проф. Руселина Ницолова (София, 2005 г.).

граматическите категории, така и резултатите от взаимодействието. В някои работи преобладава подходът, при който междукатегориалните връзки се разглеждат като отношения между функционално-семантични полета, чиито центрове са морфологичните категории, в други изследвания акцентът е върху езиковата система и взаимодействието между елементите в парадигмата, но не липсват и трудове, в които се подчертава необходимостта от съвместяване на двата подхода (вж. за повече информация Бондарко 1996, 2003; Корди 1996, Пупынин 1996)².

Връзките и взаимодействията между граматическите категории се търсят от изследователите в двата езикови плана: като връзки, реализиращи се на парадигматичната ос, и като взаимодействия на синтагматичната ос. Под връзки на граматическите категории на парадигматичната ос В. Храковски разбира ситуациите, при които в различните езици един и същ показател обслужва няколко категории, образуващи един клъстер (напр. глаголният постфикс *-ся/сь* в руския език като показател за различни значения при свършените и несвършените глаголи). Взаимодействията на синтагматичната ос между граматическите категории се дефинират от автора като връзки в рамките на една словоформа (Храковский 2003: 156-164). Разбирането, от което изхождам в тази работа, се различава от виждането на В. Храковски. Доколкото възприемам парадигмата на една част на речта като разбиване на общото генерично свойство (напр. “процесуален признак” за глагола, “субстанция” за съществителното име, “статичен признак” за прилагателното име и т.н.) по релевантни диференциални признаци, то междукатегориалните връзки на морфологичното равнище при тази част на речта в даден език представляват интрапарадигматични взаимодействия между признаците, изграждащи инвариантните значения на отделните граматически категории. В този смисъл междукатегориалните връзки са явление от парадигматичния план на езика, и по-точно – от неговата (под)ос на комбинациите. Тук следвам виждането на Г. Герджиков³, че разграничението парадигматична ос – синтагматична ос се отнася до отношенията между езикови единици, като в рамките на парадигматичната ос съществуват допълнителни разграничения,

---

² За функционално-семантичната граматика на българския език вж. Куцаров 1979, 1985.

³ Тук се позовавам на разговорите си с Г. Герджиков и на едно непубликувано негово изследване - “Теория на морфологичните опозиции” (Герджиков - ръкопис).

отнасящи се до признаците и техните свойства. В рамките на парадигматичната ос, от една страна, се разграничава (под)ос на селекцията на диференциатори, където се извършва селекция на стойностите на всеки признак. От друга страна, в рамките на парадигмата се извършва комбинирането между селектираните стойности на признаците, по които общото свойство се разбива, или иначе казано – комбинирането между всички направени вече избори между диференциатори. Така се създава още едно несамостоятелно измерение на езиковата система – (под)ос на интрапарадигматичните комбинации. Чрез съвместното си действие посочените две операции (селекция между стойностите на признака и комбинация между направените селекции) формират парадигматичната ос в цялост, а на нея от своя страна се противопоставя синтагматичната ос, която представлява ос на комбинациите между завършени единици. (Тези виждания са онагледени на схема №1). Именно при комбинацията между стойностите на диференциалните признаци (т.е. между диференциаторите) възникват отношения на взаимовръзка, взаимодействие или взаимоизключване, които са обект на изследване в тази работа.

Като краен резултат от комбинирането на диференциаторите (селектираните стойности на признаците, изграждащи граматическите категории на дадена част на речта), което се извършва на (под)оста на интрапарадигматичните комбинации, се получават терминалните грамеми. Или както вече стана ясно, терминалните грамеми са крайните членове на разбиването на изходния клас (общокатегориалното значение на дадена част на речта) по релевантни диференциални признаци⁴. Не всички теоретични комбинации между диференциатори от различни категории са възможни. Причините могат да се открият в две насоки: а) логическа обвързаност между признаците, при която една от комбинациите между стойности на признаците е логически абсурд, напр. **предходност.следходност* при категорията време, **феминалност.неутралност* при категорията род, **неплуралност.бройност* при категорията число в рамките на

---

⁴ Например “феминалност, неутралност, неплуралност, недетерминираност, невокативност” е терминална грамема, изразявана от словоформи като *жена, къща, радост* и т.н. Тъй като съдържат диференциатори от различни граматически категории, терминалните грамеми могат да се определят още и като нехомогенни. За разлика от тях хомогенните грамеми са разбиване на изходния клас (на общото основание) само по признаците, изграждащи една категория, напр. “*Х.феминалност.неутралност*” е нетерминалната грамема “женски род”, като *Х* е общото основание за сравнение. Както логично следва, хомогенните грамеми са винаги нетерминални.

мъжкия род и мн.др., б) действието на принципа на компенсацията и неговите конкретни реализации: парадигматичната неутрализация и съкратителната реорганизация⁵, в резултат на които се получават бидерминанти⁶ (членове, които отговарят на няколко клетки, т.е. на няколко комбинации от грамемии в парадигмата). Тези две причини водят до намаляване на теоретично възможния брой терминални грамемии в парадигмата на дадена част на речта конкретно за всеки език и обуславят наличието на асиметрия в езиковата система⁷.

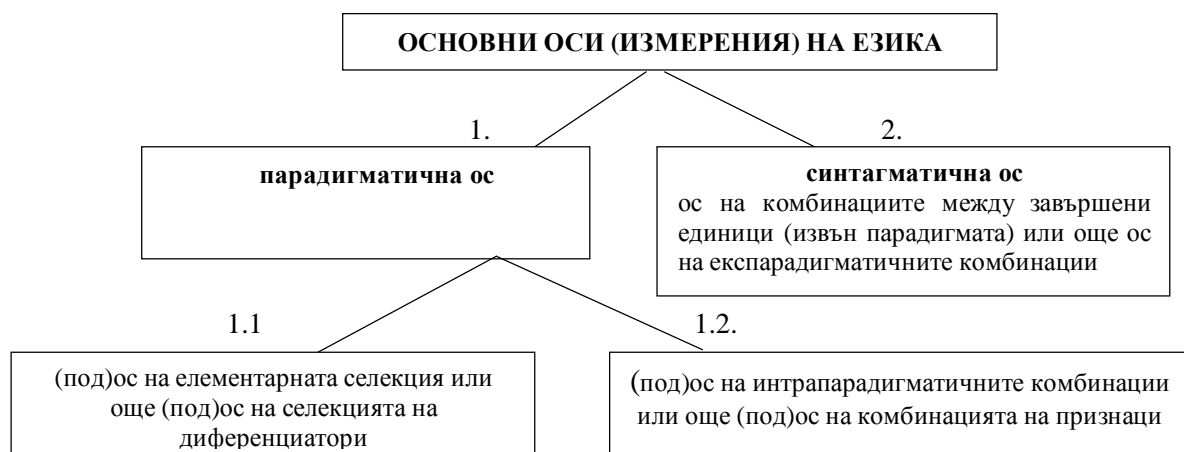

Схема № 1

Ю. Пупинин дава друг вид тълкувание на невъзможността да се реализират всички възможни теоретични комбинации между категории в даден език. Според автора ограниченията са изява на парадигматическата избирателност на категориите, като теоретично възможните комбинации от грамемии са много повече от реалните. Според Ю. Пупинин съществуват “забранени” и “разрешени” комбинации от грамемии, което е едно важно наблюдение, подкрепено от списък на реалните комбинации в руския език (Пупынин 1996:42-60). Авторът обаче не изяснява по-съществения въпрос – кое прави дадени комбинации между грамемии “забранени”. Прилаганият тук подход (опиращ се на теорията на граматическите опозиции) дава необходимата теоретична основа за разкриване на факторите, които обуславят както логически невъзможните комбинации между признаци на

⁵ За принципа на компенсацията и нейните конкретни проявления: парадигматическата неутрализация и съкратителна реорганизация, вж. у Герджиков 1984: 189-207.

⁶ Повече за бидетерминантите вж. у Алексова 2005.

⁷ За причините за асиметрията на граматическите системи, за наличието на различни сектори и за отношението член на системата/клетка на системата вж. Герджиков 2000б.

категории в цялостната парадигма на дадена част на речта (наричани “празни клетки”), както наличието на парадигматична неутрализация и съкратителна реорганизация в конкретния език (водещи до наличието на бидетерминанти), така и съществуването на случаи, в които на логически възможна комбинация от категории не отговаря член в парадигмата на даден език (т.е. има “незаета клетка” – дадена логически възможна комбинация от категории няма формален израз). Изчисляването на теоретично възможните комбинации, сравняването им с реално съществуващите в даден език е важен етап в разглеждането на междукатегориалните връзки, но не изчерпва проблема. Съществуват взаимовръзки и между категориите в т.нар. от Ю. Пупинин “разрешени” комбинации, като при това се наблюдават няколко различни случая.

Направените уточнения ясно говорят, че връзките и взаимодействията между морфологичните категории не са явление от синтагматичната ос. Изразяваните от словоформата граматически категории нямат синтагматична организация, те са в йерархични отношения помежду си, които проличават напр. в аглутинативните езици в подреждането на граматическите афикси спрямо корена (вж. повече у Герджиков 1984: 154-179), а във флективните езици при случаите на парадигматична неутрализация. Тук няма да изяснявам по-подробно въпроса за доказателствата за йерархичните отношения в различните морфологични типове езици, защото не е пряка цел на работата.

II. За понятията *взаимозависимост*, *взаимовръзка*, *взаимодействие* и *взаимообусловеност* между граматическите категории

В литературата, посветена на разглеждания проблем, функционират едновременно няколко термина, с които се назовават междукатегориалните връзки: *взаимодействие*, *взаимозависимост*, *взаимовръзка*, *взаимообусловеност* и др. В. Храковски се опитва да ги разграничи, като дефинира по-строго понятията, които назовават. В резултат на това като родово авторът посочва понятието *отношение* между граматически категории, което включва видовете понятия: *взаимодействие* – “такова *отношение* между граматическите категории, при което и двете категории функционират съгласувано и си влияят една на друга по начин, който може да доведе до видоизменение на двете граматически категории (в частния

случай – на едната граматическа категория)⁸, и *взаимообусловеност* – “задължително съществуване на две категории” (Храковский 1996: 25), т.е. това е случаят, който се отличава с имплицативни отношения между категориите. Авторът не формулира обаче разликата между тези две видови понятия, от една страна, и от друга – често използваните *взаимозависимост* и *взаимовръзка*, а само посочва, че *взаимообусловеността*, *взаимозависимостта* и *взаимовръзката* са друг вид отношения между категориите, като при това *взаимозависимостта* и *взаимовръзката* не се отличават достатъчно ясно една от друга по своето понятийно съдържание (Храковский 1996:25).

От работите на други изследователи (вж. напр. Ярцева 1975) става ясно, че *взаимозависимостта* между две граматически категории е вид отношение, което се реализира при наличието на общ семантичен компонент⁹. Това е основанието *взаимозависимите* категории да бъдат наречени “сопряженные”. Типични примери са двойките вид – време, наклонение – време и др. (Ярцева 1975, Сопряженность глагольных ... 1990). *Взаимозависимостта* между вида и времето се обяснява чрез наличието на обща идея за време, която и двете категории съдържат, а при двойката наклонение - време *взаимозависимостта* се дължи на факта, че “реалност / нереалност се реализират в конкретна времева отнесеност” (Храковский 1996:25).

От казаното може да се направи заключението, че *взаимозависимостта* е такъв вид отношение между категориите, което не води задължително до видоизменение в двете или в едната от тях. При този тип тълкуване *взаимозависимостта* би трябвало да се възприеме като по-общия случай в сравнение и с *взаимодействието*, и с *взаимообусловеността*. Не бива обаче да се

---

⁸ Неизяснен остава въпросът какво се разбира под *видоизменение* – само семантична модификация или прегрупиране на признаци и формиране на нов синкретичен признак, или неутрализация на признаци в плана на съдържанието и пр., което да води до изменение в парадигмата от форми и т.н.

⁹ В изследванията върху междукатегориалните връзки съществува и противоположното виждане - че не е задължително наличието на общ семантичен компонент за реализацията на *взаимодействието*. Най-аргументирано това становище се застъпва от В. Храковски (Храковский 1990, 1996, 2003). Изясняването на този проблем е задача на отделна работа, тъй като изисква чрез опиране върху типологията на граматическите категории (напр. на Якобсон 1957/1972, Герджиков 1984, Мелчук 1998 и др.) да се търси евентуалното приемане или отхвърляне на тезата за съществуване на общ семантичен компонент между *взаимосвързаните*, *взаимодействащите* и *взаимообусловените* категории, при това конкретно за даден език.

пропуска и фактът, че отношенията на взаимозависимост, взаимодействие и взаимообусловеност могат да варират в различните езици.

В тази работа се опитвам да приложа по-детайлизирани критерии за разграничаване на споменатите вече четири понятия. На първо място, отношенията между категориите в резултат на съчетаването на признаците им на (под)оста на интрапарадигматичните комбинации могат да се поделят на липса на взаимозависимост (случай 1. на схема №2) и на наличие на взаимозависимост (2. на схема №2). Или по друг начин казано - при комбинирането на граматическите признаци на категориите възникват отношения, като може тези отношения да се характеризират с взаимозависимост или съответно с липса на такава взаимозависимост¹⁰. Липсата на взаимозависимост възприемам като случай, при който признаците на категориите се комбинират така в рамките на терминалните грамемии, че значението се формира като общност от стойностите на отделните признаци на категориите, като липсва формална промяна в категориите, а също така не се наблюдават семантични модификации или пораждање на интрапарадигматични значения.

От своя страна взаимозависимите категории могат да бъдат субкласифицирани според това, дали комбинирането на признаците на двете категории в плана на съдържанието води до промяна в парадигмата от форми на една от категориите. Когато такава промяна не настъпва (случай 2.1.), то този вид отношения могат да се нарекат *взаимовръзка*, а категориите *взаимосвързани*. При тях се наблюдава такова комбиниране на признаците на двете категории, което е причина за появата на специфични употреби (но не и формална промяна) или семантични модификации, напр. употребите на двата вида в положително повелително наклонение в българския език (*Влез!* – *Влизай!*) (но не и в отрицателните повелителни форми), а също напр. употребите на модусите на изказване (евиденциалността) в различните глаголни лица и т.н. Тук могат да се причислят и някои от случаите, които В. Храковски описва като съдържателна модификация на една от взаимодействащите си категории (Храковский 1996: 41),

---

¹⁰ Ю. Гусев нарича взаимозависимостта наличие на нетривиални взаимодействия между категориите, за разлика от тривиалните взаимодействия между две значения S_1 и S_2 , които се съчетават на в една словоформа (Гусев 2003: 46).

както и някои от описваните от Е. Корди примери – напр. за значението на композирания императив във френския език (Корди 2003: 81-82), или още – появата на значения, които не са сума от значенията на взаимосвързаните категории (В. Гусев посочва като пример комбинирането на императива и вида в различни езици – Гусев 2003:49¹¹). Сред тези случаи на взаимовръзка трябва да бъде специално подчертан един, отличаващ се със спецификата си (особено за българския език). Това е случаят, при който съчетаването на признаците на две категории води до възникването на едно значение, което отговаря на комбинацията на няколко признака в парадигмата и представлява комбинация от инвариантите на няколко категории, но не и тяхна сума. То може да бъде наречено *синкатегориално* (още *конкатегориално*, *съкатегориално*) значение и възниква на оста на интрапарадигматичните комбинации в рамките на парадигматичната ос (Герджиков – ръкопис). Отношението му към другите значение според морфологизацията им е онагледено на схема №3.

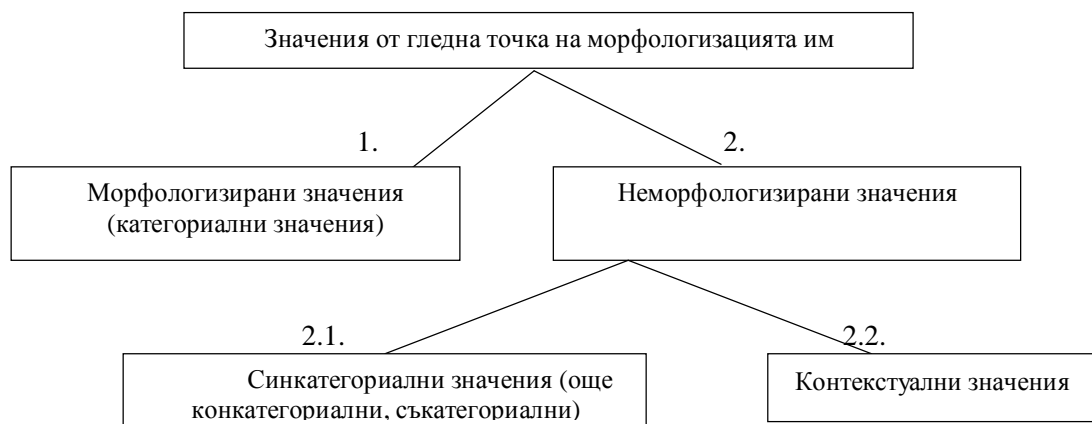

Схема №3

От тази гледна точка като синкатегориално (конкатегориално) значение в парадигмата на българския глагол може да се посочи итеративността. Това е

¹¹ В. Ю. Гусев предлага една класификация, която изхожда от идеята за наличие на тривиални и нетривиални взаимодействия между категориите. При тривиалните взаимодействия лексемата може да се съчетава с двете граматически значения S_1 и S_2 . Нетривиалните взаимодействия биват четири типа според отношението между S_1 и S_2 и техните формални показатели m_1 и m_2 : а) при съчетаването на S_1 и S_2 един от формалните показатели има особена форма или пък съчетаването на двете значения се изразява кумулативно – напр. съчетаването на императива и отрицанието; б) двете значения не се съчетават в даден език, макар че теоретически не се изключват – напр. залогът и императивът в различни езици; в) значението S_2 се изразява в дадения език само в съчетание с S_1 , но S_1 може да съществува и без S_2 ; г) съчетаването на показателите m_1 и m_2 не изразява значение, което е равно на сумата от S_1 и S_2 (Гусев 2003:46).

значение, което е свързано с категориалното, но не е на равнището на инварианта на една морфологическа категория, нито пък е сума от инвариантите на двете взаимосвързани категории. Освен това итеративността в българския език не е свързана с промяна в плана на израза на нито една от двете категории¹². Затова тук я разглеждам като специфичен вид взаимовръзка между категориите.

Като друг вид взаимозависимост между категориите може да се отдели *взаимодействието* (2.2. на схема №2) в смисъла, който влага в това понятие В. Храковски, с едно уточнение – задължително наличие на промяна във формалната парадигма на една от категориите (това е случай 2.2. на схема №2). Този вид отношения показват наличието на йерархия и субординация в граматическата система. Една от категориите се оказва доминираща (доминантна у В. Храковски - Храковский 1996: 41), а другата – която претърпява промяна в резултат на взаимодействието, е доминирана (рецесивна у В. Храковски - Храковский 1996: 41). Както бе споменато, йерархията между морфологичните категории при аглутинативните езици се доказва чрез отчитане на мястото на всяка граматическа морфема спрямо корена и поредния ѝ номер сред другите граматически афикси. Във флективните езици йерархичните отношения се разкриват значително по-трудно, като показателни в това отношение са случаите на парадигматическа неутрализация и съкратителна реорганизация на признаци в парадигмата на дадена част на речта в конкретния език. И двете явления са конкретни прояви на принципа на компенсацията в езиковата система. При парадигматическата неутрализация в рамките на доминиращата категория се подлага на неутрализация или цялата доминирана категория, или само някой/някои от нейните диференциални признаци. Като пример в българския език за неутрализация на всички признаци, които изграждат категорията, може да се посочи неутрализацията на рода в рамките на маркираното множествено число при прилагателните имена. Този случай на неутрализация на цялата категория (на всичките признаци, които я изграждат) може да нарече *пълна парадигматична неутрализация*. При *частичната парадигматична неутрализация* един или няколко (но не всички) признака престават да бъдат релевантни и се неутрализират в рамките на доминиращата

---

¹² Повече за итеративността като синкатегориално значение вж. у Алексова, Никова 2002.

категория. Пример за българския език е неутрализирането на признака 'индиректност' от категорията 'време' в рамките на маркираните модуси на изказване (косвените евиденциални субкатегории), което води до съвпадение на форми: напр. за преизказните форми - сег. вр. = имперфект (*четял*), бъдеще вр. = бъд. в мин. (*щял да чете*), перфект = плусквамперфект (*бил чел*), бъд. предварително вр. = бъд. предварително вр. в миналото (*щял да е чел*). И още един пример - признакът 'перфектност' ('предварителност' у Г. Герджиков и 'результативност' при други автори) се неутрализира в двойномаркирания страдателен залог, което води също до съвпадение на формите, което тук няма да посочвам, тъй като е видно от коя да е граматика. Ще подчертая, че според застъпването тук виждане при двата случая не става дума за наличие на омонимични форми. Този вид съвпадения, предизвикани от действието на принципа на компенсацията и по-конкретно на парадигматическата неутрализация като нейна конкретна реализация, могат да се дефинират като наличие на *бидетерминанти* в парадигмата на дадена част на речта. Наличието на бидетерминанти е обусловено от самата система и опозитивните и йерархични отношения в нея, като разграничаването на бидетерминантите става в речта (това е мотивът да бъдат наречени бидетерминанти). В българския език има бидетерминанти, които могат да отговарят на повече от две клетки на системата, напр. *бил четен* отговаря на 4 + 1 клетки: страдателна, преизказна форма за всяко от петте небъдещи времена - сегашно време, перфект, имперфект, плусквамперфект и аорист¹³.

Съкратителната реорганизация на доминираната категория е друг вид взаимодействие между две категории, което представлява прегрупиране на признаците им, при което се създава на нов интегрален признак. При това прегрупирането най-често е между членове на доминираната категория, които имат противоположна маркираност. Подобен род взаимодействие между граматически категории откриваме при категорията лице и двата противоположно маркирани

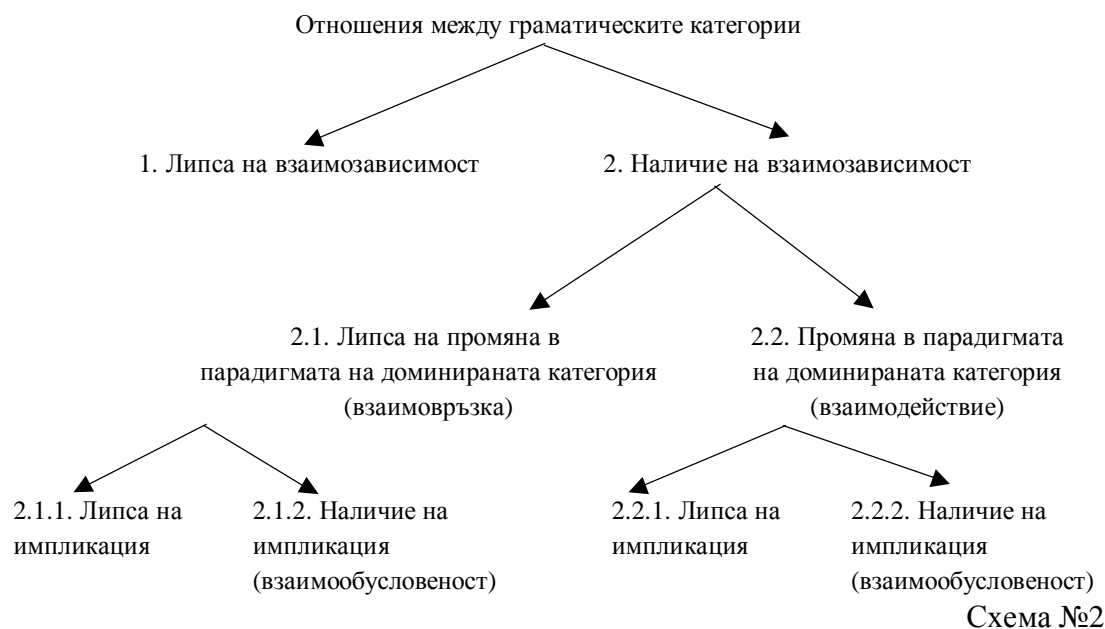
¹³ Конкретизирам 4 + 1 клетки, защото аористната форма за страдателен залог, преизказан модус съвпада с посочените горе четири клетки на времена в страдателен залог, преизказан модус поради формални причина: аорист и имперфект на спомагателния глагол *съм* съвпадат в съвременния български език.

косвени модуса на изказване в българския език: умозаключителния (конклузива) и преизказния (ренаратива). В първите две лица (и двете маркирани) формите на двата модуса съвпадат именно поради съкратителна реорганизация на категорията модус на изказване (евиденциалност).

Взаимодействието между две категории (в приетото тук разбиране) не се изчерпва според типологическите изследвания на В. Храковски само със загубата на една категория (в следваната тук терминология – пълна парадигматична неутрализация) или на част от формите ѝ (частична парадигматична неутрализация). Авторът посочва съществуването на случаи, при които се появяват нови форми на рецесивната категория, напр. появата на форми за 1 л., дв.ч. при императива при отсъствието им в индикатив. В. Храковски описва 8 възможни разновидности на видоизменение на рецесивната категория (по-нататък РК): 1. ликвидация на РК; 2. ликвидация на отделни форми на РК; 3. поява на РК; 4. поява на нови членове на РК; 5. съдържателна модификация на РК; 6. формална модификация на РК; 7. съдържателна модификация на отделни форми на РК; 8. формална модификация на отделни форми на РК (Храковский 1996).

Един друг вид отношение между категориите представлява *взаимообусловеността*, като е важно е да се уточни още веднъж разликата между *взаимодействие* и *взаимообусловеност* на категориите. В. Храковски дефинира *взаимообусловеността* като задължително съществуване на две категории (което би трябвало да се разбира като: “Ако в езика съществува категория А, то задължително съществува и категория В”) и посочва като пример отношенията наклонението и времето (Храковский 1996: 41). Такива имплицативни отношения между категории могат да са характерни за група езици или да имат характер на всеобщи имплицативни универсалии. Например такива са: универсалия №36 (“Ако даден език има категория род, то задължително има и категория число”), №37 (“В единствено число езикът винаги има повече количество родови категории, отколкото в което и да е неединствено число”), №44 (“Ако езикът има родови различия в първо лице, то задължително има родови различия в трето лице или и в двете лица”), формулирани от Дж. Гринберг (Гринберг 1970: 140-142), като съществува и богат електронен архив от универсалии, събрани от Ф. Планк и Е.

Филимонова¹⁴. Взаимообусловеността в този случай се разбира като наличие на имплекативни отношения, които изразяват йерархията на категориите и очертават съществуването на междукатегориални връзки на различни езикови равнища¹⁵.

Ако се потърсят резултатите от взаимодействието между категориите, при което доминираната категория или изцяло се ликвидира, или губи част от формите си, или се получават бидетерминанти, могат да бъдат формулирани редица импликационни зависимости. Наличието на взаимодействие обаче не означава, че категориите се намират в задължително съществуване. Например видът и наклонението в българския език са във взаимодействие (в отрицателно повелително наклонение се неутрализира опозицията между несвършения и свършения вид), но тези две категории не са в отношения на взаимообусловеност. Наличието на категория наклонение не имплицира наличието на категория вид. Но както посочва и В. Храковски, ако в даден език има категория вид, обикновено има и категория

¹⁴ Архивът от типологически универсалии и свързани с тях публикации, събран от Ф. Планк и Е. Филимонова, може да се види на адрес <http://ling.uni-konstanz.de/pages/proj/sprachbau.htm>.

¹⁵ Имплекативните отношения между категории трябва да се разграничават от случаите на наличие на импликация между диференциатори, които изграждат една категория. Например диференциаторът *бройност* имплицира *плюралност*, и обратно – диференциаторът *неплюралност* имплицира *небройност*. Подобни импликации съществуват при категориите от корелативно-дизюнктивен и от последователно-корелативен тип (за двата типа категории вж. Герджиков 2000б).

наклонение (Храковский 1996: 30). Следователно можем да поделим взаимодействащите си категории на две подгрупи: невзаимообусловени (2.2.1.) и взаимнообусловени (2.2.2.).

Както стана ясно, в рамките на тази схема може да се направи и друго деление на подклас 2.1., което да разграничава случаите, когато възниква синкатегориално значение, от случаите на взаимовръзка, в които такова значение не се наблюдава.

III. Кратки изводи

Разглеждането на междукатегориалните връзки на морфологичното равнище изисква както опиране на важни общотеоретични постановки, напр. делението синтагматична – парадигматична ос, проблема за видовете значения от гледна точка на тяхната морфологизация и др., така и доизясняване на въпроси, конкретно ориентирани към разглежданата проблематика: за типовете отношения между граматическите категории, за йерархията на категориите на морфологичното равнище, за доказателствата за тази йерархия и пр., като освен това се изисква типологически подход към проблематиката. В тази работа, като част от едно по-обширно изследване, са разгледани най-вече терминологичните проблеми, като конкретното представяне на междукатегориалните връзки в българската морфологична система е предстоящ етап.

Библиография

Алексова 2005: Алексова, Кр. За отношението омонимия – бипартиципалност – бидетерминативност в българската глаголна система. – В: *Сборник в чест на 65-годишнината на проф. д.ф.н. Василка Радева*. София: Университетско издателство “Св. Кл. Охридски”, (под печат).

Алексова, Никова 2002: Алексова, Кр., Никова, Ем. Повторителните глаголни употреби в съвременния българския език като резултат от интрапарадигматична комбинация на диференциални признаци. - В: *Материали от Юбилейните Паусиеви дни, ПУ “Паусий Хилендарски”, 01- 07 ноември 2002, Пловдив* (под печат).

Бондарко 1996: Бондарко, А. Категория временного порядка и функции глагольных форм вида и времени в высказывании (на материале русского языка). – В: *Межкатегориальные связи в грамматике*. С.-Петербург: Издательство “Дмитрий Буланин”, 1996, с. 6-22.

Бондарко 2003: Бондарко, А. Грамматические категории: истолкование понятия, принципы классификации, межкатегориальные связи. – В: *Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие*. (Отг. ред. А. В. Бондарко), С.-Петербург: Наука, 2003, с. 22-26.

Герджиков – ръкопис: Герджиков, Г. *Теория на граматическите опозиции*. (Ръкопис).

Герджиков 1984: Герджиков, Г. *Преизказването на глаголното действие в българския език*. София: Наука и изкуство, 1984.

Герджиков 2000а: Герджиков, Г. Категорията “време” като хиперкатегория. - В: *Български език и литература*, 2000, кн. 1, с. 3-16.

Герджиков 2000б: Герджиков, Г. Организацията на многочленните морфологически парадигми. – В: *Език и литература*, 2000, кн. 1, с. 150–180.

Грамматические категории... 2003: *Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие*. (Отг. ред. А. В. Бондарко), С.-Петербург: Наука, 2003.

Гринберг 1970: Гринберг Дж. Некоторые грамматические универсалии, преимущественно касающиеся порядка значимых элементов. – В: *Новое в лингвистике*. М., 1970, вып.5, с.114- 162.

Гусев 2003: Гусев, В. Императив и иные значения: случаи нетривиального взаимодействия. – В: *Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие*. (Отг. ред. А. В. Бондарко), С.-Петербург: Наука, 2003, с. 46-52.

Корди 1996: Корди, Е. О взаимодействии категорий французского глагола: императив и категории лица/числа, времени/вида, залога. – В: *Межкатегориальные связи в грамматике*. С.-Петербург: Издательство “Дмитрий Буланин”, 1996, с. 61-79.

Корди 2003: Корди, Е. О взаимодействии категорий глагола (французской императив и время, вид, лицо-число, залог). - В: *Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие*. (Отг. ред. А. В. Бондарко), С.-Петербург: Наука, 2003, с. 77-84.

Куцаров 1979: Куцаров, Ив. Към въпроса за функционално-семантичните категории и взаимодействието помежду им. – В: *Език и литература*, 1979, кн. 2, 38-51.

Куцаров 1985: Куцаров, Ив. *Очерк по функционално-семантична граматика на българския език*. Пловдив, 1985.

Межкатегориальные связи ... 1996: *Межкатегориальные связи в грамматике*. С.-Петербург: Издательство “Дмитрий Буланин”, 1996.

Мелчук 1998: Мельчук, И. А. *Курс общей морфологии*. Том II. Москва – Вена: Языки русской культуры, Wiener Slawistischer Almanach, Издательская группа “Прогресс”, 1998.

Ницолова 2003: Ницолова, Р. Семантическая гиперкатегория ‘характеристика говорящим сообщаемой информации’ и ее связь с временем и лицом глагола. – В: *Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие*. (Отг. ред. А. В. Бондарко), С.-Петербург: Наука, 2003, с. 108-113.

Пунынин 1990: Пунынин, Ю. *Функциональные аспекты грамматики русского языка: взаимосвязи грамматических категорий*. Л., 1990.

Пунынин 1996: Пунынин, Ю. Грамматические категории русского глагола в их системно-парадигматических и функциональных связях. – В: *Межкатегориальные связи в грамматике*. С.-Петербург: Издательство “Дмитрий Буланин”, 1996, с. 43-61.

Сопряженост глагольных ... 1990: *Сопряженост глагольных категории*. Калинин, 1990.

Храковский 1990: Храковский, В. Взаимодействие грамматических категорий глагола (Опыт анализа). - В: *Вопросы языкознания*. 1990, №5, с. 18-36.

Храковский 1996: Храковский, В. Грамматических категорий глагола (опыт теории взаимодействия). – В: *Межкатегориальные связи в грамматике*. С.-Петербург: Издательство “Дмитрий Буланин”, 1996, с. 22-43.

Храковский 1996: Храковский, В. Грамматических категорий глагола – связи и взаимодействие. – В: *Грамматические категории: иерархии, связи, взаимодействие*. (Отг. ред. А. В. Бондарко), С.-Петербург: Наука, 2003, с. 156-165.

Якобсон 1957/1972: Якобсон, Р. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол. – В: *Принципы типологического анализа языков различного строя*. Москва, 1972.

Ярцева 1995: Ярцева, В. Иерархия грамматических категорий и типологическая характеристика языков. – В: *Типология грамматических категорий*. Москва, 1975.